

Efter en Sang talte derpaa Arkitekt F. Uldall, hvis Foredrag her meddeles efter et af Taleren selv givet Referat til »Randers Amtstidende«.

Pilegrimstegn og deres Benyttelse til Relieffer paa Kirkeklokker.

Foredrag af Arkitekt F. Uldall i Levring Kirke ved Mødet i
»Selskabet for Danmarks Kirkehistorie«

Ærede Tilhørere!

Dr. phil. Holger Fr. Rørdam har nylig nævnt flere af de mest berømte Valfartssteder i Ud- og Indlandet i Middelalderen. Jeg skal tillade mig hertil at føie nogle enkelte, fordi Minder, der knyttede sig til dem, nærmere ville blive omtalte i dette Foredrag. Hertil hører særligt St. Olafs Domkirke i Trondhjem og den Kirke i det østlige Skaane, som endnu bærer denne Helgens Navn, samt Vadstena i Sverrig, hvor den hellige Birgitte i 1383 fik det af hende stiftede Kloster af Frelserens Orden indviet. I Danmark har vi 2 Klostre, der er Døtre af Vadstena, nemlig Maribo, som grundlagdes ved Gaver af Dronning Margaretha og Kong Erik af Pommern, og

hvori de udsendte Munke og Nonner kunde drage ind 1416, samt Mariager, der grundlagdes omtrent 1420.

Man havde i det 14de og 15de tildels ogsaa i det 16de Aarhundrede og senere den Skik, at de fromme Pilgrimme, som havde trodset alle Farer og Besværligheder, der var forbundne med en slig lang Reise, ved dennes Endemaal¹⁾ modtog som Gave eller ved Kjøb et, oftest i Bly støbt, Tegn, der i Relief fremstillede Frelseren, Madonna eller den Helgen, der dyrkedes paa det paagjældende Sted. De yngre Pilgrimstegn er ofte pressede i Kobber eller Messing. Pilgrimmene syede dem, ved Hjælp af de sædvanlig i Hjørnerne anbragte Øskner, fast paa deres Hat eller Kappe, og naar de vendte hjem, blev de fremdeles baarne som et Bevis paa, at de havde udrettet en Gud velbehagelig Gjerning. Paa denne Maade er Pilgrimstegnene blevne udbredte i stort Antal i de forskjellige Lande og findes nu af og til ved Jordarbejder, Opmudring af Floder eller andre Leiligheder. Adskillige af Museerne i Europa opbevarer saadanne gamle Minder fra Valfartstederne. Dette gjælder saaledes f. Ex. Museet i Stockholm, Christiania, Lübeck, Wismar, Dresden, London og Paris. Jeg har ophängt en Del Fotografler af saadanne Relieffer, der for den større Tydeligheds Skyld er forstørrede fra 3—5 Gange. Efter hvad der er meddelt, vil det forstaaes, at Klokkestøberne i den senere Middelalder havde let ved at komme i Besiddelse af saadanne originale Pilgrimstegn og at benytte Kopier af dem — der fremstilledes i Vox — til deraf at gjøre Relieffer, som var støbte i selve Malmen og fremtraadte som Prydelser paa Kirkeklokkerne. Et saadant Pilgrimstegn fra det berømte Valfartssted Maria Einsiedeln (Eneboeren) i det nordlige Schweiz er fundet ved Opmudring af Travefloden og gjemmes i Museet i Lübeck,

¹⁾ Den foran, S. 485, meddelte Beretning om en Pilegrimsrejse 1518 tyder dog paa, at Pilegrimstegnene bleve uddelte eller erhvervede allerede ved Rejsens Begyndelse.

der har haft den særdeles Velvillie at tillade, at jeg fik taget Fotografi deraf.

I Midten af det 9de Aarhundrede trak en from Mand, Meinrad, som havde aflagt Klosterløftet, sig tilbage for at leve som Eneboer i den dybe Skov og arbeide paa sin Sjæls Frelse. Abbedisse Hildegarde, Barnebarnsbarn af Carl den Store, byggede ham en Celle og et Kapel af Træ samt skjænkede ham et udskaaret Billede af den hellige Jomfru. I 861 blev han dræbt af et Par Røvere. 2 tamme Ravne, som havde været ham til Selskab, bragte ved deres Flugt til Zürich Budskabet om hans Død. I 934 begav den Straszburgske Domprovst Eberhard sig til Stedet og anvendte al sin Formue til Opførelsen af en Kirke for »Vor Frue«, hvori han indesluttede St. Meinrads Kapel med det gamle Madonnabillede. Han byggede ogsaa et Kloster der. 948 var hans Bygning færdig, og han kunde i September tilkalde Biskop Konrad af Konstanz for at indvie Kirken. Da denne imidlertid forbereder sig til den hellige Handling, hører han en liflig Stemme: »Hold inde, Gud har selv indviet Kapellet!«

Alt dette synes maaske mine Tilhørere at være fjernt herfra, og dog er det langt nærmere, end De tro. Hvis De vil stige op i Levring Kirketaarn, vil De paa den store Klokke se Relieffet af Pilgrimstegnet fra Marie Einsiedeln. Biskop Konrad staar her med sin Krumstav i den ene Haand og Vievandskosten i den anden foran Kapellet. Under dettes Portal ses en Engel, der holder et Lys, og bag Biskoppen en anden, som bærer Spanden eller Krukken med Vievandet. Inde i Kapellet sidder Maria med Jesusbarnet paa Skjødets. Paa Randen af Relieffet ses Spor af Indskrift, som dog ikke kan tydes, derimod læses paa det næsten fuldstændig tilsvarende, originale Pilgrimstegn i Lübeck i Minuskler:

dis + ist + unser + wrowen + capell
zeichen + von + reissidelen + die + wiet
got + selb + mit + engel|n.

Kun Indskriftens sidste Ord kan være lidt tvivlsomt. Oversættelsen lyder:

»Dette er Vor Frues Kapel — Tegn fra Einsiedeln, det (altsaa Kapellet) indvier Gud selv med Engle.«

Den latinske Indskrift paa Levring-Klokken lyder i Oversættelse:

»Aar 1474 blev jeg, den hellige Magdalene, støbt til Marie Ære for ved min Lyd at minde om Christi skønne Gave.«

I den 1ste Halvdel af det 15de Aarhundrede arbejdede en duelig Klokkestøber, Petrus Johannis eller Petrus de Randrusia, i Randers. Ligheden mellem de af ham støbte Klokker og den her nævnte er saa stor, at man maa antage den for udgaaet fra hans gamle Værksted og gjort af en Efterfølger. Raadhusklokken i Vejle, der i sin Tid har hørt til Sortebrødreklostret der, som stod under Bygning 1355, udmærker sig ved sin ganske ualmindelige Rigdom af smaa Relieffer — 16 paa Række — som tildels er gjorte efter Pilgrimstegn. Flere af disse vise Scener af Christi Liv. Det smukkeste af dem er »Hyrdernes Tilbedelse«. Et andet Relieff fremstiller »Flugten til Ægypten«. Den hellige Josef sidder forrest paa et Muldyr; han har Glorie om Hovedet og holder Vandringsstaven i sin Haand. Bag ham har Maria Plads, og det lille Jesusbarn stikker Hovedet frem af en Kurv eller lignende, som er anbragt paa Moderens Ryg. Relieffet fra »Maria Einsiedeln« mangler ei heller her. Blandt de øvrige skal nævnes: St. Birgitte af Vadstena og den hellige Biskop Nicolaus af Myra, til hvem mange Kirker især i danske Søkjøbstæder var viede. 4 staaende Engle med oprakte Vinger ses ligeledes. Klokken Indskrift er dels i Majuskler dels i Minuskler; den læses i Oversættelse: »Jesus Maria! Jeg vækker de levende, jeg kalder de døde (til Opstandelsen)«. Den er fra Slutningen af det 14de Aarhundrede.

I 1901 lod Nationalmuseet ved Figurmaler Eigil Rothe foretage en Udgravning af Fundamenterne under de nedbrudte østre Partier af Vor Frue Kirke i Karup. Der fandtes da et omtrent $1\frac{5}{8}$ Tom. høit og $\frac{3}{4}$ Tom. bredt Pilgrimstegn i et Rum i det gamle Alterbord, hvilket rimeligvis har været benyttet til Opbevaring af Relikvier. Pilgrimstegnet er af Bly og maa henføres til det 14de Aarhundrede. Det fremstiller den staaende Madonna med Jesusbarnet paa Armen; hun bærer Krone paa Hovedet over hvilken ses Stjerner, og omgives helt af en Straaleglorie (Joh. Aab. 12,1). Paa Relieffets Fod staar i Forkortning »St. Maria ora pro nobis« (Hellige Maria, bed for os). Pilgrimstegnet har saa meget større Interesse, som det er det eneste, der hidtil er fundet i Danmark.

Jeg kommer nu til at omtale Fremstillingerne af St. Olaf, Norges Værnehelgen. Vi se ham paa den i 1485 støbte lille Klokke i Kværkeby ved Ringsted; han er staaende, samt bærer sin langskaftede Øxe i høire Haand og Rigsæblet i venstre. Aftryk af et Par andre Pilgrimstegn findes sammesteds, visende Marie Bebudelse og den korsfæstede Christus. Paa »Hosiannaklokken« i »Vor Frue Kirke« i Nyborg fra 1450 ses ligeledes et lille Relief af hellig Olaf. Ogsaa her bærer han sit Attribut i venstre Haand; men han er siddende, og Purpurkaaben er ophængt bag ham. Umiddelbart over Helgenen staar et langt større Relief af Madonna, men dette er særlig modelleret til Klokkens Udsmykning. Omkring Hovedet læses »virgo maria iuva« (Jomfru Maria hjælp). Endnu skal nævnes en mærkelig naiv Fremstilling af St. Olaf paa den i 1505 støbte Vægterklokke i Aarhus Domkirke. Denne Klokke har oprindeligt hørt til St. Olafs Kirke i samme By, der styrtede ned 1548.

Relieffer af den hellige Birgitte, til hvilke Pilgrimstegn har været benyttede, ses paa den mindre Klokke i Alsynderup i Nordsjælland fra 1458, paa den større i St. Andreas' Kirke i Veilø ved Næstved fra 1506 og i Taa-

gerup paa Lolland. Helgeninden fremstilles siddende ved en Skrivepult ifærd med at nedskrive sine Aabenbarelses. Saaledes se vi hende ogsaa i det lille Relief paa Klokken i Hvittaryd i Smaaland. Et originalt Pilgrimstegn, som er fundet ved Opmudring af Fyrisaaen, der løber gennem Upsala, opbevares i Nationalmuseet i Stockholm og fremstiller St. Birgitte paa tilsvarende Maade. Ved det svenske Nationalmuseums Velvillie er jeg her i Stand til at vise et Fotografi af Pilgrimstegnet. St. Mauritius pleier at afbildes som Morian. Han var Anfører for den Thebaiske Legion, der bestod af 6666 Christne, som paa Keiser Maximians Befaling næsten alle blev nedhuggede ved Genfersøen. St. Mauritius vises som Ridder med Rustning og Kappe; i høire Haand holder han Spydet med Fanen og i venstre Skjoldet; Hovedet omgives af en Glorie. Saaledes se vi ham paa Klokken i Øls ved Hobro fra 1435, i S. Kongerslev ved Aalborg og paa den, af Provst Sven støbte, største Klokke fra 1513 i Vestervig Klosterkirke. Paa Klokken fra 1465 i Hunseby paa Lolland er et Relief af Syndefaldet.

Jeg skal nu sluttelig vise nogle Fremstillinger af Vor Herre Christus, som næsten alle er gjorte efter Pilgrimstegn. Et Fotografi er ophængt af et saadant originalt Tegn, der tilhører Museet i Lübeck. Derpaa ses Jesu Indtog i Jerusalem. Den store Klokke i St. Mauritius' Kirke i Daler i Sønderjylland har et smukt Relief, hvis Sider dannes af et Par fine Søiler, som bærer en Baldakin af gothisk Løvværk. Under denne vises Jesus, som forraades af Judas og gribes af Vagten. Ret hyppigt findes Afbildinger af den korsfæstede Christus. De ældste af disse fra den tidligere Middelalder er kjendelige ved Kongekronen, den ofte helt paaklædte Figur, de vandret udstrakte Arme og de adskilte Fødder. Exempler paa saadanne Relieffer, hvis Pilgrimstegn formentlig allerede tilhøre Slutningen af det 13de Aarh., har vi paa den før nævnte største Klokke i Hunseby paa Lolland, i Uggerby ved Hjørring fra

1473 og i Hesselager ved Svendborg fra 1490. Et ophængt Fotografi viser et rundt Pilgrimstegn fra Begyndelsen af det 14de Aarh., som opbevares i Museet i Lübeck, og som fremstiller Christus paa Korset mellem Maria og Johannes. Her har vi Glorie om Frelserens Hoved, Armene er stærkt oprakte, Legemet er nøgent med Undtagelse af Lænderne, der dækkes af et kort Skjørt, og Fødderne er korslagte. En mærkelig Afbildning ses ogsaa af den Korsfæstede paa et Pilgrimstegn i Museet i Wismar. Korsglorien gjør det sikkert, at vi her har Christus for os; men Armene er kun vist som en vandret Stang, der stikker gennem de ganske korte Ærmer af en tærnet Trøie, som dækker Overkroppen. Ved hver Side findes Brudstykke af en staaende Figur. Paa den lille Klokke fra 1433 i Ullerslev ved Nyborg se vi endelig Christus siddende i Høisædet med Krone paa Hovedet, Rigsæblet, hvorpaa et stort Kors, i venstre og Seiersfanen i høire Haand. Han vises her som Frelseren, der tog vor Synd paa sig, seirede over Døden og beredte os det evige Liv.

Efter at Hr. Uldall havde sluttet, og en Sang var afslungen, tog Højskoleforstander H. Rosendal Ordet og fortalte udførlig om Biskop Gunner i Viborg — om hans Ungdomsstudier i Paris, hans Klosterliv i Øm, hans mangeaarige Virksomhed som Biskop og hans Deltagelse i Affattelsen af Jydske Lov. Særlig fremdroges forskellige Træk af hans ejendommelige, muntre og joviale Væsen, der var forbundet med megen Iver for Kirkens Fremgang og gjorde ham baade yndet og anset.

Mødets sidste Foredrag holdtes af H. F. Rørdam. Det drejede sig især om de kirkelige Forhold i Midtjylland i det 18de Aarhundrede, idet Tal. dvælede ved den Indflydelse, som Udsendinge fra Brødremenigheden øvede paa flere Steder og som navnlig traadte frem i Ran-

derseggen, hvor to saa begavede og ivrige Præster som Matth. Poulsen i Harritslev og Herløv F. Krogstrup i Haslund med stor Inderlighed havde sluttet sig til Herrnhuterne, særlig fordi de hos dem havde fundet et Samfundsliv i Kjærlighed og Opofrelse, der nærmede sig til det kristelige Ideal og derfor øvede en mærkelig dragende Magt over dem, medens meget i Statskirken frastødte dem.

Foredraget sluttede med en af de fra Brødremenigheden stammende Salmer, som er bleven kjær for mange og endnu bruges i vore Kirker.

Inden den talrige Forsamling opløstes, bragte Pastor Fr. Bruun Talerne en Tak, idet han udtalte Ønske om, at der maatte blive gjort noget for at samle og bevare Minderne om det kirkelige Liv der paa Egnen i det nærmest forløbne Aarhundrede.

Et ret udførligt Referat af Foredragene ved Mødet findes i »Dagbladet« for 18. Juni 1902.

Møde i Mariager den 3. September.

Skjønt Vejret ikke var godt, havde der forsamlet sig en talrig Kreds af Tilhørere, særlig fra Landet, i Mariager Kirke paa den for Mødet bestemte Tid. Efter et Orgelpræludium bød Selskabets Formand Forsamlingen velkommen og bemærkede, at de Emner, som idag vilde blive behandlet, alle viste tilbage til Middelalderen, mod hvis Slutning Mariager havde sin store Tid, knyttet til det Birgittiner-Kloster, som i det 15. Aarhundrede grundedes her ved den skønne Fjord, i en efter vort Begreb afsides Egn af Landet, hvad dog ikke hindrede, at denne Klosterstiftelse i en forholdsvis meget kort Tid samlede saa store Rigdomme og saa meget Gods, at de mægtige Bygninger kunde rejses, hvoraf nu vel kun Levninger er tilbage, men dog Levninger, der vække vor Beundring og tilstrækkelig vidne om den

overordentlige Kraft og store Dygtighed, der er lagt ind i Arbejdet. Ikke uden Grund kan det siges, at det var den jydsk Adel, som beredte Mariager Kloster til et Hjem for sine uforsørgede Døtre; men man behøver dog kun at kaste et Blik paa de fra hin Tid stammende udskaarne Fremstillinger af den lidende og døde Christus for at overbevise sig om, at den religiøse Begejstring, som var den stærke Drivkraft hos den mærkelige Kvinde, der gav Stødet til Birgittinerklostrenes Stiftelse, ikke var udslukt hos de første Slægtled af hendes Efterfølgere.

Efter disse og andre indledende Bemærkninger fik Biskop Fredrik Nielsen Ordet og fortalte paa sin klare og tiltalende Maade Birgittes Historie lige fra hendes stille Barndom paa Herresædet højt oppe i Sverig, indtil hun efter et ualmindelig bevæget Liv, rigt paa høje Syner, glødende Begejstring og ubøjelig Villiekraft, lagde sit gamle og trætte Hovede til Hvile i Rom, den Stad, der var bleven hendes andet Hjem. Hun efterlod en aandelig Arv, der udskiftedes i de Klostere, der med hendes eget Vadstena som Forbillede stiftedes ikke blot i Norden, men ogsaa i Tydskland, England og andetsteds, i Tilslutning til de af den helgenkronede Birgitte udkastede Tanker.

Derefter talte Professor Ludvig Fenger og forklarede under Forevisning af en Række Billeder Birgittinerkirkernes ejendommelige Ordninger. Da dette Foredrag, der vidnede om et indtrængende Studium af Emnet, antagelig vil blive trykt andensteds, skal der ikke her forsøges et Referat deraf.

Til sidst talte H. F. Rørdam om Valfarterne eller Pilegrimsrejserne, der dannede en saa ejendommelig Side af Middelalderens kirkelige Liv. Tal. begyndte med at bemærke, at Betydningen af Ordet Valfart var noget omstridt, idet nogle udledte det af Val, Stedet, hvor de døde Levninger findes (sml. Valplads), medens andre udledte det af det tyske Ord »wallen« (vandre); Pilegrim er en forvandsket Udtale af »peregrinus« (fremmed). Hos os tales

der ofte om »Helligdomsgang«, Vandring til Steder, hvor der var »megen Helligdom«, d. e. mange Levninger af hellige Personer. At samle saadanne Levninger i broget Mangfoldighed og som oftest af højst tvivlsom Ægthed var som bekendt en Hovedbestræbelse, naar det gjaldt at sikre en Kirke eller et Kloster et talrigt Tilløb af afladsøgende og offervillige Gjæster. Flere Exempler anførtes paa de uhyre Ophobninger af allehaande »Helligdom«, som fandtes ved forskellige Kirker i Middelalderen. For øvrigt dvælede Tal. ved Pilegrimsrejsernes Møje og ejendommelig Poesi, men meddelte ogsaa mærkelige Exempler paa, at man, i Steden for selv at gjøre de lange og møjsommelige Vandringer, betalte andre for at drage til de hellige Steder. Sluttelig berørte Tal., at Grundtanken i hine for os saa forunderlige Valfarter dog vistnok har været Følelsen af, at vi her ere »fremmede og Gjæster«, og at Rejsefærden har de himmelske Fædreland som sit Maal.

Stedets Præst, Hr. Chr. Schrøder, sluttede Mødet med Tak til Talerne og med Ønsket om, at det her fremdragne historiske Stof maatte give Folk Lyst til at sysle med Kirkens Historie¹⁾.

¹⁾ Referat af Foredragene ved Mødet i Mariager fremkom snart efter i Berl. Tidende, Mariager Avis, Randers Amtsavis o. a. Blade.
